

God Jul

Nu är det julaftonsmorgon och det är ett år som har gått fort, många blogginlägg har det blivit. På bilden är det Stora Torget med Rådhuset till vänster och Österlånggatan söderut och det kan vara julaftonskväll men året för bilden är i alla fall 1923. I detta inlägg tänkte jag skriva lite om hur man firade jul förr i tiden.

På julafton samlades familjen för en stor festmåltid. En typisk julmiddag i mitten av 1800-talet bestod ofta av lutfisk, färskt fläsk, mjukt bröd och gröt med smöröga. Husets vuxna skålade i hembryggt öl medan de yngre fick svagdricka och enbärdricka. December var en månad då mörkret lade sig tätt över gårdarna och den gamla folktrons alla väsen var mer närvarande än annars. Det lilla ljus som fanns kom oftast från elden och tjärvedsstickor. Fanns det talg kvar från höstens slakt gjordes talgljus och hade man det gott ställt kunde man köpa bivax att stöpa ljus av. Stearinljus var dyra och plockades enbart fram vid högtidligare tillfällen. Något att se fram emot i mörkret och kylan var festligheterna kring jul. På 1700- och 1800-talet bjöd julen ofta på den enda längre sammanhängande ledigheten på hela året. Julgran och julklappar var ingen allmän tradition på den tiden utan det man i stället längtade efter mer än något annat var maten, som förbereddes veckor i förväg. Den 9 december lades lutfisken i blöt och på luciamorgon i svinottan som man sade, slaktades den gris som man ofta sparat för att få färskt fläsk och blod.

Man hade levt sparsamt och på vissa håll fastat, så när julen kom var alla jättesugna på att äta och frossa i mat. När grisen slaktades tog man tillvara på allt, även grishuvud och grisfötter. Av blodet gjordes blodpudding, blodbröd och blodpannkaka, som var en ganska typisk julrätt.

På julaftonen tog familjen plats på långbänkar och lät sig väl smaka av lutfisk och julgröt, som man åt gemensamt ur en stor skål. Hade man en julskinka så griljerades den inte utan serverades kokt, ofta i mindre bitar. Köttbullar serverades inte så ofta, eftersom tillverkningen var en krävande process där allt kött skulle hackas för hand. Att säga att maten på julbordet är en typisk svensk jultradition är en sanning med modifikation. På den här tiden var det ganska fattigt och man tog helt enkelt fram det bästa huset kunde få fram. Samma mat äts även under andra högtider, till exempel påsk. Vikt för festliga tillfällen var även det mjuka brödet, som gjordes under ett stort julbak. Brödet garnerades och staplades i högar. Högst hög hade fadern i huset, och sedan blev högarna lägre efter rangordningen i familjen. Bröden formades ofta som solkors och andra figurer. Utseendet ärvdes sedan av lussekatterna. Saffran fanns även då men det har alltid varit en dyr krydda och troligen inget som allmogen kunde köpa. Smör var en viktig statussymbol. Mycket smör var ett tecken på att man hade många kor och var välbärgad. I smöret kunde man sticka ner ljus för att det skulle synas ordentligt och ofta ställdes det på ett fint svarvat fat på fot. Det kunde vara en hel månads mjölkproduktion som gick åt kring jul.

Man tog faktiskt in barrträd för att avvärja ondska. Gran- eller enris kunde läggas över hela golvet för att de döda skulle sticka sig på dem och skrämmas på flykten. Likaså skulle ett halmkors skydda julbord och julöl från troll och andra varelser. Sedvänjan att endast bada två gånger per år förekom på sina håll så sent som i början av 1900-talet. På den tiden ansågs smutsen skydda kroppen från sjukdom och kyla och man tvättade sig inte gärna. Men på julafton var det dags. Då drogs en stor plåtbalja fram till elden och hela familjen fick skrubba kroppen ren i tur och ordning. Sedan bytte man om till finkläderna. Det ansågs nästan viktigare att ha en kvinna som bryggde god öl än en som var vacker. I dag skulle vi förmodligen inte tycka om ölen, den svenska ölen var känd för att vara grumlig och ganska illasmakande, säger Ulrika.

Julen var ett bra tillfälle för folk att vara sociala. Såväl barn som vuxna testade sina färdigheter i lekar som rövkrok och fingerkrok. Presenter gavs sällan till jul, men det förekom i de övre skikten i samhället. Bakgrunden till det som vi numera kallar julklapp är en gammal tradition där man på julen klappade på någons dörr och kastade in ett vedträ, för att sedan smita därifrån utan att bli sedd. Fast runt vedträet satt en dikt, inte sällan med småelakt innehåll.

Själva julaftonkvällen firades emellertid ofta under lugna former. Efter att festmåltiden intagits läste man julevangeliet och sedan var det dags att gå till sängs. Dagen därpå väntade julottan och hade man lång väg till kyrkan kunde färden med häst och vagn starta redan på natten.

På juldagen rådde det julfrid i stugorna. Den elake stalltomten den enda tomte som figurerade då hade fått sin julgröt med smöröga som tack för arbetsåret som gått, och var förhoppningsvis nöjd och belåten. Hade dessutom andarna hållit sig borta var det nu man kunde slappna av och njuta av ledigheten.

På annandagen, då Staffan har namnsdag, och dagarna därefter gick det desto vildare till. Under den så kallade Staffansgången – eller Staffansritten om man red till häst – klädde folk ut sig till exempelvis stjärngossar och vise män och gick runt bland gårdarna och tiggde och härjade. Det var så grunden lades för några av de luciatraditioner som vi har i dag.

Ordet jul fanns redan på vikingatiden, men exakt vad det hade för betydelse har man inte kunnat få fram. Kanske härstammar det från vinters Midvinterblotfest då nordborna firade solens återkomst, åt och skålade för Tor, Oden och Frej. Kanske var seden så djupt rotad att man när vi blev kristna helt enkelt bytte ut föremålet för skålandet till Jungfru Maria och Jesus. Det här är också ett exempel på hur vi gör om traditioner så att de passar oss, för troligen föddes ju inte Jesus på vintern utan på sommaren.

Var i Borås i fredags den 22 december och passade på att ta en bild på ungefär samma plats som den gamla bilden och det har förändrats en hel del på 94 år. Snön saknas och det är lite synd nu när det är jul och allting blir ju ljusare med lite snö. Du som gillar gamla bilder av Borås, gå gärna med i min Facebookgrupp Gamla Borås, där finns det både massa bilder och fakta om Borås. Jag efterlyser gamla bilder av Borås speciellt era egna bilder och har du sådana liggandes så här av dig med ett mail vill gärna låna dessa och scanna av om du vill låna ut dessa, bor du längre bort så löser vi detta. Efterlyser även rivningsbilder på Norrby, Balder, Midas med mera, har du sådana liggandes så hör av dig.

Till sist så vill jag önska alla mina bloggläsare en riktigt god jul och ät och njut, bara ha det riktigt skönt.